

MECELLE HUKUKUNDA SELEM AKDI

Asistan İrfan YAZMAN

Giriş. § 1. Selem Akdinin İslâm Borçlar Hukuku Sistemindeki Yeri, 1. Selem akdinin tarifi ve hukukî mahiyeti, A) Konunun akdin in'ikadı anında mevcut olmaması, B) Mebûn misli bir mal olması, C) Selemia muhayyerliklerden âri bulunması. 2. Selem akdinin hukukî dayanağı. 3. Selem akdinin iktisadî fonksiyonu, A) Faiz ile olan münasebeti, B) İpotek ile olan münasebeti. § 2. Selem Akdinin Muteberiyet Şartları, 1. Akdin in'ikadı, 2. Sıhhat şartları, A. Mebi bakımından sıhhat şartları, a) mebiin cinsi, b) mebiin nev'i, c) mebiin vasfı, d) mebiin miktarı, e) mebiin teslim zamanı (ecel), f) mebiin teslim mekânı, g) mebiin makturiühtahsil olması, B. Semen bakımından sıhhat şartları, a) semenin miktarı, b) semenin meclisi akidde teslimi. § 3. Selem Akdinin Hüküm ve Neticeleri.

G İ R İ Ş

Kısaca, «müecceli muaccele satmak» (Mecelle, m. 123) diye tanımlanan selem akdi bir İslâm Hukuku müessesesidir. En son, Mecelle vasıtasıyla düzenlenmiş olan bu müessesenin menşei, daha doğrusu, orijindeki hukukî dayanağı açıklıkla belli olmamakla beraber, Kur'an'da tanzim edilmemiş bulunduğu kesindir.

İktisadî fonksiyonu da, selemi, bir İslâm Hukuku müessesesi olarak karşımıza çıkarır. Faizin yasaklandığı ve ipotek müessesesinin tanınmadığı İslâm Hukuku'nda, selem bu yoklukları az çok telâfi etmiş, başlıbaşına bir kredi müessesesi olarak gelişmiştir.

Hukukî mahiyeti bakımından selem bir satım akdidir. Ancak, bazı özellikleriyle genel anlamdaki satım akdinden ayrılır. Dikkate değer bir özelliği de, konusu mevcut olmayan akid yapılamıyacağı şeklindeki İslâm Hukuku kuralına bir istisna teşkil etmesidir. Zira, selem akdi yapılırken, satılan şey henüz ortada yoktur.

İslâm Hukuku'nda faiz ve ipotek müesseselerinin ya caiz olması (faiz) veya tanınmamasının (ipotek) bir sonucu olarak ortaya çıkan selem akdi, bu iki müesseseye de yer veren bugünkü Türk Hukuku'nda hiçbir önemi haiz değildir. Bugün, selem mahiyetinde bir satım akdi yapmak mümkün ise de, bu asla, kredi, faiz veya ipotek ihtiyacını karşılayacak mükemmeliyette olmayacaktır.

§ 1. SELEM AKDİNİN İSLÂM BORÇLAR HUKUKU SİSTEMİNDEKİ YERİ

1. Selem Akdinin Tarifi ve Hukukî Mahiyeti

Selem (1) akdi, satım akdinin (bey'in) nev'ilerinden biri olup (2), peşin para ile veresiye mal almak; başka bir ifadeyle, müeccele muaccelle (muaccel mukabilinde) satmak şeklinde tarif edilir (3).

Bu tarif aynı zamanda selemın hukukî mahiyetini de belirtmektedir. Nitekim hukukî mahiyeti itibariyle selem, bir satım akdidir. Selem akdine mahsus olmak üzere satıcıya (bayı) *müstemünileyh*, alıcıya (müşteri) *rabbüsselem veya sahibüsselem*, satılan şeye (mebi) *müstemünfih* ve nihayet satış bedeline (semen) de *resülmali seiem* denir (4). Ancak, derhal belirtmek gerekir ki, genel anlamdaki satım akdine nazaran selem, önemli farklılıklar gösterir :

A) Konunun akdin in'ikadı anında mevcut olmaması

İslâm Borçlar Hukuku'nda genel olarak akidlerde ve bu arada satım akdinde (5) mevcut bulunması elzem olan başlıca üç unsur-

(1) Mecelle metninde «selem» olarak geçen bu kelime «salam» şeklinde de yazıldığı gibi (Türk Hukuk Lûgatı, s. 295; Juynboll, s. 265; Ed I, s. 95), literatürde «selef» (Tornauw, s. 103 vd.; Atif Bey, s. 164; Bilmen, s. 8) ve «salaf» Ed I, s. 95; Juynboll, s. 265) olarak da zikredilmektedir. «Mamafih selef tâbiri karzı hasen mânasında da müstameldir. Bu cihetle selem tâbirinden eamdır ve Irak ehlinin lûgatıdır» (Bilmen, s. 8; aynı şekilde : Ed I, s. 95). Selem kelimesinin lûgat mânası «takdim» dir (Bilmen, s. 8). Takdim kelimesindeki «öne alma», «öne geçirme» mânası, selem akdinde satış bedelinin, mebi henüz ortada yokken ödenmesi, yani bedeli ödeme edasının ifasının mebi teslim edasının ifasına takaddüm etmesi keyfiyetini açıkça göstermektedir ki, bu husus, selem akdinin en büyük özelliğidir; bk. : İA, s. 418 - 419.

(2) Satım akdinin nev'ileri hakkında bk. Mecelle m. 120; Bilmen, s. 5. Özellikle mebi itibariyle satım akdi, beyi muflak (veya kısaca bey), beyi sarf, beyi mukayeza ve beyi selem olmak üzere dörde ayrılmaktadır : bk. Üçok, s. 126; Bilmen s. 5.

(3) Tarifler için bk. Mecelle m. 123; Lûgat, s. 1118; Üçok, s. 126, Ansay, s. 160; Atif Bey, s. 163; THL, s. 295; Tornauw, s. 103; Ed I, s. 95, 611; Ali Haydar, s. 642; Bilmen, s. 8, 121; Juynboll, s. 265; İA, s. 418 - 419.

(4) Terimler için bk. Bilmen, s. 8 ve 121; Ansay, s. 161.

(5) «Madunun beyi batıldır» (Mecelle m. 205)

dan (6) biri selemde aranmaz. Bu unsur *akdin konusu* dur (Mecelle m. 197, 205). Yani, prensip itibariyle konusu mevcut olmıyan bir akid yapılamadığı halde, selem akdi yapılabilir ve esasen selem, halen mevcut olmıyan, ancak ileride teslim edilebilecek bir mal üzerinde yapılır.

Konunun, akdin in'ikadı anında mevcut olmayışının bir sonucu olarak ve ileride teslim anında ihtilâfa meydan vermemek için, daha başlangıçta esash bir surette belirtilmesi öngörülmüştür (Mecelle m. 386). Buna göre, mebiin cinsi, nev'i, vasfı, mikdarı ile teslim zamanı ve mekânı, akdin in'ikadı esnasında belirtilmiş olmalı ve aynı zamanda mebiin tahsili de mümkün bulunmalıdır.

Akdin konusunun mevcut olmaması haline diğer bir misâl *istisna akdi* dir. Ancak istisnada akdin konusu ferden muayyen bir şey olduğu halde selemde ferden gayrimuayyen bir şeydir (7).

B) Mebiin misli bir mal olması

Selemin konusu kaideten ancak misli bir mal olabilir (8). Bu şart, Mecelle metninde «misli mal» terimi ile ifade edilmiş olmamakla beraber, selemin konusunda gerçekleşmesi öngörülen diğer şartlardan açıklıkla ortaya çıkmaktadır (Mecelle m. 381 - 386). Ancak, misli olmakla beraber üzerinde selem yapılamıyacak olan mallar da mevcuttur (9). Mebiin misli mal olmasının bir neticesi de, bunun ancak *menkul* mal olabileceği (10) ve binaenaleyh bir gayrimenkulün seleme konu teşkil edemeyeceğidir.

Burada şu önemli hususu da belirtmek yerinde olur : selemin konusu misli bir mal ise de, ferden gayrimuayyen olduğu için (11), *ayn değil deyn* (borç, zimmet) mahiyetindedir (12).

(6) Bu unsurlar : 1. Ehliyet, 2. İrade, 3. Konu'dur : bk. Üçok, s. 125 - 126. Bu unsurlara rükün de tâbir olunmaktadır. Buna göre satım akdinin rükünleri (erkânı), satıcı ve alıcı, icap ve kabul, satılan şey ve satış bedelidir : bk. Ansay, s. 50; Akdin in'ikadı anında konunun mevcut ve hazır olması gerektiği hakkında bk. Tornauw, s. 89.

(7) Ansay, s. 164.

(8) Bk. Ansay, 161; Ali Haydar, s. 642; Ed I, s. 95; İA, s. 419.

(9) Bu husus aşağıda § 2'de incelenmiştir.

(10) Krş. Mecelle m. 128; Haab, Einleitung 29, s. 14.

(11) Bk. Ed I, s. 95 : «... eine nicht individuell bezeichnete, ... vertretbare Sache ...»; İA, s. 419.

(12) Bk. Ansay, s. 164; Bilmen, s. 123; Ali Haydar, s. 641 ve 643; Atif Bey, s. 164.

C) Selemin muhayyerliklerden ârî bulunması

İslâm Borçlar Hukuku'nda, akdin taraflarına ve hattâ bazan üçüncü şahıslara tanınmış olan muhayyerlikler mevcuttur (Mecelle m. 300 - 355). Hıyar hakkı, kendisine bu hak tanınmış olan tarafa, muhayyerlik müddeti içinde akdi tek taraflı olarak feshetme veya akde icazet verme yetkisini bahseder (13). Mecelle'de düzenlenen başlıcaları, hıyarı şart, hıyarı vasıf, hıyarı nakd, hıyarı tayin, hıyarı rüyet ve hıyarı ayb'dır. Doktrinde bunlara daha pek çoklarının eklendiği görülmektedir (14).

Doktrinde belirtildiğine göre, selem akdi prensip olarak muhayyerliklerden ârî akidler kategorisine dahildir (15). Selemde hıyarı şart ile hıyarı rüyet carî olmayıp, ancak ayıp muhayyerliği vardır (16).

Selemin muhayyerliklerden ârî kılınmasının sebebi herhalde selemin konusunun, yani mebiin, *ayn* değil *deyn* olmasıdır (17). Nitekim satılan şey bir deyn mahiyetinde olduğundan, hıyarı şart ve hıyarı rüyetin buna uygulanması düşünülemez. Buna rağmen hıyarı ayıbın cari olacağı hususunda doktrinde ittifak vardır (18). Ayıptan dolayı muhayyerlik müşteri lehine tanınmış olup, ayıbın mevcudiyeti halinde akdi fesih hakkı verir. Binaenaleyh, selem akdinde mebi olan müslümün fihi, cinsi, nev'i, vasfı, miktarı v.s. itibariyle sıkı bir surette belirtilmiş bulunduğu göre, belirtilen evsafı haiz bulunmadığı anlaşıldığında, rabbüsselem onu kabule mecbur olmaz ve akdi feshedebilir (19). Ayıptan dolayı olan bu muhayyerlik sadece fesih hakkı verip kaideten satış bedelinden indirim yapılması yetkisini vermez (Mecelle, m. 337) (20); ancak, alıcı nezdinde mebiin bir ayıbı ortaya çıktığında, daha önce satıcı nezdinde iken bir ayıbı bulunduğu anlaşılırsa, bu hal, semenden tenzil imkânını bahşeder

(13) Bk. Ansay, s. 157 ve 55 Not: 120.

(14) Bk. Ansay, s. 157 ve orada zikredilen Ali Haydar.

(15) Ansay, s. 55; Atıf Bey, s. 164. Bu özelliği dolayısıyla selem, lâzım olan akidler sınıfına dahildir (Mecelle m. 114), bk. Ansay, s. 55; Tornauw, s. 106.

(16) Atıf Bey, s. 164; Ali Haydar, s. 641; Ansay, s. 160; Bilmen, s. 123.

(17) İslâm hukukunda maddî ve müşahhas şey anlamına gelen *ayn* mefhumu, zimmet, borç, obligatio anlamına gelen *deyn*'in karşıtıdır. Fazla tafsilât için bk. Ansay, s. 78. Selem'de mebiin *ayn* değil *deyn* olduğu hakkında bk. Ali Haydar, s. 641, 643; Ansay, s. 164; Atıf Bey, s. 164; Bilmen, s. 123.

(18) Bk. not (16)'daki müellifler.

(19) Bilmen, s. 123.

(20) Bk. Ansay, s. 158.

(Mecelle, m. 345). Gene umumî hükümlerden çıkardığımız bir neticeye göre (Mecelle, m. 351 ve devamı), satılan şey kısmen ayıplı ise, alıcı ya hepsini birden reddeder veya kabul eder. Ancak, yumurta ve ceviz emsali şeylerde % 3'e kadar çürük ve fena mal redde mahal vermez (Mecelle, m. 354). Alıcı, mebiin ayıbına muttali olduktan sonra onda temlikî bir tasarrufta bulunursa, bu, zımnen kabul manasına gelir ve hıyar hakkı düşer (Mecelle, m. 344).

Yukarıda sıralanan önemli farklar dışında selem, genel anlamdaki satım akdi mahiyetinde olup, onun tâbî olduğu hükümlere tâbidir. Binaenaleyh, mülkiyetin intikali ve alıcı ve satıcı durumunda olan rabbüselem ile müslemünileyh'in karşılıklı hak ve borçları satım akdindeki gibidir.

2. Selem Akdinin Hukukî Dayanağı

Yukarıda da belirtildiği gibi (21), İslâm borçlar hukukunun genel bir prensibi gereğince, konusu mevcut olmıyan akit yapılamaz. Yani akde konu teşkil edecek olan şey, akdin in'ikadı anında mevcut ve hazır değilse, yapılması arzulanan akit teşekkül etmez. Bu genel kurala bir istisna tanınmamış olsaydı, selem akdine de cevaz olmamak lâzımgelirdi. Zira selem akdinin in'ikadı anında, müslemün fih, yani konu mevcut değildir.

Fakat herhalde, beşerî münasebetlerde kendini belli eden ihtiyaç sebebiyledir ki, seleme cevaz vermek zarureti hasıl olmuştur (22). Doktrininde, seleme cevaz veren hukukî kaynak hakkında muhtelif fikirler ileri sürülmektedir :

Ali Haydar'a göre, «Selem, kitab ve sünnet ve icmaı ümmet ile meşru olmuştur. Amma hakikatta beyi madumdan ibaret olduğu cihetle kıyasa muhaliftir» (23).

Bilmen de aynı görüşü şu şekilde ifade eder : «Selem, haddizatında madumu satmak kabîlindedir. Bu cihetle kıyasa muhaliftir. Fakat nâsın ihtiyacına mebni kitab ile, sünnet ile, icma'ile meşru bulunmuştur» (24).

Görülüyor ki, her iki müellif de selemın mesnedi hakkında aynı görüşe sahiptirler ve bu mesned, Kitap yani Kur'an, sünnet ve

(21) § 1, 1, A.

(22) Ansay, s. 160; Bilmen, s. 121; Ali Haydar, s. 641

(23) Ali Haydar, s. 641.

(24) Bilmen, s. 121.

icmadır. Gene her iki müellif tarafından belirtildiğine göre, selem kıyasa muhaliftir.

Selemin mesnedi olarak Kitab'ı kabul edip, aynı zamanda onun kıyasa muhalif olduğunu bildirmek, kanaatımca kabili telif değildir. Zira, bilindiği üzere, fıkıhın dördüncü kaynağı olarak sayılan kıyas, «Kur'an veya sünnette halledilmiş olan bir meselenin halinde kullanılmış olan bir kuralın, aynı kaynaklarda *yer almamış* olan bir meseleyi hal için benzetilerek uygulanmasıdır» (25). Şu halde, selem zaten Kur'an'da halledilmiş bir mesele ise, değil kıyasa muhalif olmak, kıyaslamada bulunmağa dahi lüzum yoktur. Yok eğer, kıyasa muhalif addedilebiliyor ise, bu takdirde de Kitap'ta yeri olmamak lâzımgelir. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın, her iki fikri birlikte ileri sürmek bir tezat teşkil eder.

Öte yandan, yukarıda adı geçen iki müellifin iddia ettikleri gibi, selem Kur'an'da meşru kılınmış olsaydı, hakkında ayrıca sünnet ve icma'a lüzum olup olmadığı da tartışılabilir bir konu teşkil eder. Kaldı ki, bu müellifler, seleme, Kur'an'ın hangi suresinin hangi ayetinin temel teşkil ettiği hususunda bir bilgi de vermemektedirler.

Ansay bu konuda şu fikirdedir: «Selem hâlen mevcut olmayan şeyi satmak olduğundan caiz olmamak lâzım gelirdi; fakat ihtiyaç bunu zarurî kılmıştır; hakkında sünnet ve icma da nakledilir (Bidayet ül müctehit fi nihayet il mukasıt, cüzi sâni, s. 167, 168)» (26).

Gerçekten selem akdi, akdin konusunun mevcut olması gerektiği şeklindeki genel kurala aykırı olup bir istisna teşkil ettiğinden, kıyasa aykırı düşer; başka bir ifadeyle, kaynağını kıyas teşkil edemez. İhtiyacın zarurî kıldığı bir müessese olduğunu kabul etmek de, selemin daha önce Kur'an'da hükme bağlanmamış bulunduğu zımnî bir teyididir (27). O halde selemin dayanağı sünnet veya icma olmak lâzımgelir (28).

(25) Üçok, s. 64.

(26) Ansay, s. 160.

(27) Berki, İslâm hususî hukukunun ana prensiplerini, daha ziyade «Kur'an'da Hukuk» açısından incelediği eserinde selem'den bahsetmekte ise de, bunun Kur'an'da tanzim edilip edilmediğine temas etmemektedir: bk. Berki, s. 129 - 130.

(28) Ansay, selem'i, «Hanefî imamlarının istihsan yolu ile icihad ve tecviz ettikleri birçok meseleler» arasında saymaktadır: «... bey'i akdi yapılırken ma'küdün aleyh, yani satılan mal mevcut olmadığından dolayı selem akdi... kıyâsen câiz değilken istihsan ile tecviz edilmiştir» (Ansay, s. 31 - 32); Selemin dayanağı hakkında ayrıca bk. Mahmut Esat, Tarihi İlmi Hukuk, s. 257 (Ansay, s. 93 Not: 198'den naklen).

İslâm hukuku bakımından varılan netice budur. Türk pozitif hukuku bakımından ise selem akdinin hukukî dayanağını Mecelle teşkil etmekteydi. Mecelle'nin satım akdini düzenleyen birinci kitabının yedinci bâbının üçüncü faslı (m. 380-387) selem hakkındaki hükümleri ihtiva eder.

3. Selem Akdinin İktisadî Fonksiyonu

Selem akdinin ihtiyaç sebebiyle ortaya çıkan bir müessese olduğunu belirtmiştik. Bu ihtiyaç iktisadî alanda kendini belli etmiştir. Selem, iktisadî mahiyeti itibariyle bir kredi müessesesidir ve şahsî itibara dayanır (29).

İslâm hukukunda ipotek müessesesi mevcut olmadığına göre (30), çiftçi, kendisine lâzım olan krediyi, arazisini teminat olarak gösterip elde edemeyecek, arazisini satması gerekecekti. Öte yandan, selem imkânı mevcut olmasa idi, henüz idrak etmediği mahsul üzerinde de bir akit yapamayacağından (31), çiftçi bu yolla da kredi temin edemeyecekti. Halbuki selem vasıtasıyla, hasattan önce mahsulü satması ve peşin para temini imkân dahiline girmektedir. Satış bedeli olan semene, sırf selem akdine mahsus olmak üzere *resülmal*-i selem denilmesi de, bu akdin iktisadî önemine delâlet eder (32).

Selem akdinde, krediyi veren şahıs durumunda olan alıcı, yani rabbüselem, açtığı kredi dolayısıyla kendine bir menfaat temin etmektedir. Peşin verilen para ile, ileride alınacak olan misli malın kıymeti arasındaki farktan ibaret olan bu menfaatin (33) İslâm hukukundaki faiz yasağına karşı düşünülmüş meşru çarelerden biri olduğu söylenebilir (34).

Yukarıdaki kısa açıklama gösteriyor ki, selem bir yandan ipotek müessesesinin mevcut olmayışı, öte yandan faizin haram kılması yüzünden ortaya çıkan mutavassıt bir müessesedir (35). Bu

(29) Ansay, s. 161; Üçok, s. 126.

(30) Ansay, s. 93 ve 161; Üçok, s. 126.

(31) «Madumun bey'i batıldır. Meselâ, bir ağacın hiç belirmemiş olan meyvesini satmak batıldır» (Mecelle, m. 205).

(32) Ansay, s. 161.

(33) Krş. Tornauw, s. 103 ve 105.

(34) Ansay, s. 161; Üçok, s. 126 - 127.

(35) Mahmut Esat bunu şu şekilde ifade etmektedir: «İpoteğin tanınmaması, bilhassa çiftçiye arazisini elden çıkarmaksızın muhtaç olduğu parayı elde etmesini im-

bakımdan selemin faiz ve ipotek ile olan münasebetlerini ayrı ayrı incelemek gerekir.

A) Faiz ile olan münasebeti

Selemin, «mudarebe kadar olmasa da, faiz memnuiyetine bir çare hizmetini» gördüğü (36) ileri sürülmektedir (37). İslâm hukukunda faiz, genel olarak ivazlar arasındaki eşitsizliği ifade eden ve geniş bir kavram olan *riba* kavramı içinde mündemiçtir. Binaenaleyh, selemin *riba* ile münasebetini araştırmak ve *riba* yasağına ne derecede bir çare teşkil ettiğini belirtmek gerektir.

Bilindiği üzere *riba* iki kısma ayrılır : *ribai fazl* ve *ribai nesie*.

Ribai fazl, «mevzunat veya mekilat kabilinden olan şeyleri kendi cinsleriyle peşin olarak mütefazılan mübadele etmektir» (38).

Ribai nesie ise, «ya bir cinsten olan iki şeyin birini diğeri mukabilinde *veresiye* olarak satmak» veya «başka başka cinslerden olup, veznî, keyli veya ziraî veya adedi olmak hususunda müttehid bulunan iki şeyden birini diğeri mukabilinde *veresiye* olarak mübadele etmektir ki, miktarları müsavi olsa da yine caiz olmaz» (39).

Selem bu ikinci nev'i *riba* yasağına karşı bırakılmış bir açık kapıdır. Zira görülüyor ki, eşya ister aynı cinsten olsun, isterse aynı cinsten olmakla beraber her iki cins de tartılabilir, sayı ile sayılabilir veya kile yahut arşın ile ölçülebilir olduğu takdirde, eşitlik üzere de olsa *veresiye* olarak mübadeleleri *ribai nesie* teşkil eder ve yasaktır. Yani, «bir altın bir altın ile veya bir dirhem gümüş bir dirhem gümüş ile veya bir kile buğday bir kile arpa ile veya beş metre kumaş beş metre kumaş ile veya onbeş adet yumurta yine onbeş adet yumurta ile *veresiye* olarak satılsa *ribai nesie* vücuda gel-

kânsız kılar. Teslimi meşrut rehin usulü bu neticeyi husule getirmediği gibi.... hangi şekil altında olursa olsun faiz mukabilinde ikraz şer'an memnu olduğundan, eğer şeriat, darlık vaktinde vüs'at gösterilmek lâzım geleceği hakkındaki fıkıh kaidesine (Mecelle, m. 17) binaen selem gibi bir kolaylık yolu göstermemiş olsaydı, itibar külliyyen muhtel olurdu» (Mahmut Esat, Tarihi İlmî Hukuk, s. 257 : Ansay, s .93 Not 198'den naklen).

(36) Ansay, s. 161.

(37) Mudarebe Mecelle m. 1404 - 1430'da tanzim edilmiş olup, bir nev'i şirket aktidir. Bir tarafın sermaye, öbür tarafın emek koyduğu bu akidde, emek sahibi de muayyen nisbette kâra iştirak eder.

(38) Bilmen, s. 14 ve 114.

(39) Bilmen, s. 14 ve 114.

miş olur» (40). Halbuki selemde, bazı muayyen misli eşya bakımından bu türlü bir veresiye satışa cevaz verilmektedir. Buradaki veresiye olma hali, semen için değil, mebi için söz konusudur.

Burada, şu önemli noktaya işaret etmek lâzımdır : selemde de, mübadelesi yapılan şeyler, yani mebi ve semen, aynı cinsten olamazlar, ayrı cinsten olmaları şarttır (41). Esasen selemde semen çoğunlukla (42) paradır.

B) İpotek ile olan münasebeti

Selemin ortaya çıkış sebeplerinden birisi de, İslâm hukukunda sadece teslimi meşrut rehin müessesesinin mevcut olması ve ipotek müessesesinin bulunmamasıdır.

İslâm hukukuna ipotek müessesesi yabancıdır (43). Bu sebeptendir ki, ipotek yoluyla kredi temini mümkün değildir. Bunun neticesi olarak, meselâ çiftçi, arazisini satış yoluyla elden çıkarmadıkça, ihtiyacı olan krediyi temin edemeyecektir. Madumun, yani mevcut bulunmayan şeyin, satışı da yasak bulunduğundan, çiftçi, ileride derleyeceği ürününü de peşin olarak satıp para temin edemeyecektir. İşte selem bu sonuncu yolu mümkün kıldığından, çiftçiyi ancak ipotek yolu ile elde etmesi mümkün bir neticeye ulaştırmakta yani bir bakıma ipotek fonksiyonu icra etmektedir. Aynı neticeye el sanatları sahibi imalâtçılar bakımından da varılabilir. Nitekim, tarım ürünlerinden başka, çeşitli el tezgâhları ürünleri, meselâ kumaş v.s. için de selem verildiği, fıkıh kitaplarında çok sayıda zikredilen örnekler arasındadır.

Rehin akdinin de «tamam ve lâzım» olması için (Mecelle, m. 706) kabz, yani teslim şart olduğundan, bu yolla da, henüz mevcut olmayan bir ürün karşılığında kredi temini imkânsızdır.

Halbuki selem, değil teslim, daha tahsil bile edilmemiş ürünler karşılığında kredi sağlamak imkânını vermektedir.

Bu kısa açıklama, selem akdinin genel olarak rehin müessesesi ile ve özellikle ipotekle olan yakın münasebetini ortaya koymaktadır.

(40) Bilmen, s. 115.

(41) Tornauw, s. 103 ve 105; Aynı mahiyette örnekler için bk. Ali Efendi, s. 295.

(42) İslâm hukukunda bey', malı malla değişmektir, yani semenin mutlaka para olması şart değildir (Mecelle, m. 105).

(43) Ansay, s. 93; Üçok, s. 126; Kaynak olarak Kur'an'ı alan Berki aksi kanaatta görünmektedir : bk. s. 104 Not 179 ve s. 122 Not 211.

§ 2. SELEM AKDİNİN MUTEBERİYET ŞARTLARI

1. Akdin İn'ikadı

İslâm hukukunda, genel olarak akidlerin ve özellikle satım akidinin esaslı unsurlarının, başka bir ifadeyle rükünlerinin üç tane olduğundan ve bunların ehliyet, irade ve konu'dan ibaret bulunduğundan yukarıda bahsedilmişti. Selem akdi bakımından, akdin in'ikadı anında konunun mevcut olmayışı da bir özellik olarak belirtilmişti. Burada ehliyet ve irade unsurlarına temas edilecektir.

Selem akdinin tarafları *rabbüsselem* (alıcı) ve *müslemün ileyh* (satıcı) tir. Bunlar için özel bir ehliyet şartı aranmamış olup, genellikle satım akdi için gerekli olan ehliyetle yetinilmiştir. Kazuistik metotla kaleme alınmış olan Mecelle'de, ehliyet her akit tipi için ayrı olarak düzenlenmiş bulunmaktadır. Buna göre, selem akdi için sözkonusu olan ve genel olarak bey' için aranan ehliyet, tarafların *âkil ve mümeyyiz* olmalarından ibarettir (Mecelle, m. 361) (44).

Satım akdinde olduğu gibi, selem akdi de icap ve kabul ile münaqid olur (Mecelle, m. 380). Bu irade beyanları, selem bakımından bir özellik arzetmezler. Yazılı ve sözlü olarak yapılabilirler (45). Selem akdi için bir şekil mecburiyeti sözkonusu değildir (46).

Şu halde selem akdinin in'ikadı için gerekli şartlar, rükünleri olup, bunların bir kısmının dahi eksikliği halinde akit in'ikad etmez, başka bir deyimle batıl olur (47). Demek oluyor ki, selem akdinin in'ikadı için, tarafların ehil olması ve rızalarını karşılıklı ve birbirine uygun bir şekilde beyan etmeleri lâzım ve kâfidir.

Selemin sıhhati için öngörülen şartlardan varılabilecek bir sonuca göre ise, selem prensip olarak *hazırlar arasında* yapılabilen bir akittir. Zira, Mecelle, m. 387'ye göre : «Sihhat-ı selemin bakasında semenin meclis-i akidde teslimi şarttır. Ve âkıdeyn kabl-et-teslim iftirak ederlerse akd-i selem münfesih olur». Selemin gaipler arasında yapılmasına imkân bulunmamakla beraber, İslâm hukukunda vekâ-

(44) Ansay, s. 116.

(45) Ansay, s. 115.

(46) Krş. Ed I. s. 611; Tornaau, ödünç verme ve selem akidlerinin genellikle yazılı olarak ve şahitlerin huzurunda yapıldığından bahseder, ancak bunların sözlü olarak da yapılabileceğini bildirir (s. 105). Böyle bir yazılı mukavele örneği için bk. Tornaau, s. 106.

(47) Akitlerin in'ikad itibariyle yapılan bir ayrımı için bk. Ansay, s. 54.

let ve temsil müesseseleri kabul edilmiş olduğundan (Mecelle, m. 1449 v.d.) mümessil vasıtasıyla aktedilmesi mümkündür (48).

2. Sıhhat Şartları

Buraya kadar açıklanan hususlar, selem akdinin in'ikadı için gerekli unsurlardır. Selem akdinin in'ikad etmiş olması, onun aynı zamanda mutlaka sahih bir akit olmasını gerektirmez. Bilindiği üzere, İslâm hukukunda akitler ve özellikle satım akdi, in'ikad itibarıyla ikiye ayrılır : mün'akid ve gayrimün'akid (batıl). Mün'akid akitler ise kendi aralarında, sahih, fâsit, nâfiz ve gayrinâfiz (mevkuf) diye dördü bir ayırma tâbi tutulur (49). Görülüyor ki, selem akdi in'ikad etse bile, mutlaka sahih olması gerekmez, fâsit de olabilir.

İn'ikad eden selem akdinin aynı zamanda sahih olması için gerekli şartlar, fıkıh kitaplarında etraflı olarak sayıldığı gibi, Mecelle'de de (m. 381, 386, 387) düzenlenmiştir. Bu şartların 9 tane olduğu doktrinde belirtilmektedir (50). Mecelle'de ise bunlardan sekizi m. 386 ve 387'de sayılmıştır.

Sıhhat şartlarından biri veya birkaçı eksik olan selem akdi, *fâsîd* bir akitir (Mecelle, m. 109 ve 364). Ancak bu fâsîd selem akdi hüküm ifade eder, başka bir deyimle *nâfiz*'dir (51) (Mecelle, m. 366 ve 371); bununla beraber, fâsîd olan bu akit taraflardan her birince feshedebileceği cihetle gayrılâzım akitler kategorisine girer (Mecelle, m. 367).

Sıhhat şartlarının noksanlığının hüküm ve neticelerine böylelikle kısaca temas ettikten sonra, bunları daha yakından inceliyebiliriz. Selem akdinin sahih olması için belirtilmesi gereken hususlar mebi ve semen bakımından olmak üzere aşağıda gösterilmiştir.

A) Mebi bakımından sıhhat şartları

Mebi bakımından öngörülen sıhhat şartları, mebiin ferden muayyen olmamak üzere tamamen belirtilmiş misli bir mal olması

(48) Krş. Bilmen, s. 123 No. 425.

(49) Bk. Ansay, s. 54 ve Mecelle, m. 105 - 115.

(50) Ansay, s. 160; Ali Haydar, s. 642 ve 646 v.d.; Atıf Efendi selem in sıhhatinde sadece 7 şart kabul eder (s. 166) ve sekizinci şartı bir sıhhat şartı olarak değil, «selem in ... belki sahih olarak bekasının şartı» olarak vasıflandırır (s. 167).

(51) Tornauw, in'ikad şartlarıyla sıhhat şartları arasında bir ayırım yapmamış ve sıhhat şartlarından birinin noksanlığının neticesinin butlan olduğunu ileri sürmüştür (s. 106).

(52), teslim zaman ve yerinin belirtilmesi şeklinde özetlenebilir (53).

Mebiin mislî bir mal olması gerektiği şartı, ancak müslemün-fih hakkındaki Mecelle hükümlerinden çıkarılmakta olup bizzat «mislî» kelimesi kullanılmış değildir. Halbuki misli mal kavramı İslâm hukukuna yabancı olmadığı gibi Mecelle'de de tanzim edilmiş bulunmaktadır (Mecelle, m. 145). Nitekim İslâm hukukunda eşyanın bir ayırımı da mislî-kiyemî şeklinde olur (Mecelle, m. 145 ve 146) (54). Misli mallar ise kendi aralarında, keylî (Mecelle, m. 133), veznî (m. 134), adedî (m. 135 ve 147) ve zer'î (m. 136); yani hacmi, ağırlığı, sayısı ve uzunluğu ile ölçülebilen eşya diye bir ayırımı tâbi tutulabilir (55). Mecelle'nin selem hakkındaki hükümlerinde, müslemün fih'in *mekiylât*, *mevzunat*, *mezruat* (m. 382) ve *adediyat-ı mütekaribe* (m. 383)'den olması şart kılındığına, bunların ise hepsi *misli* eşya kategorisine girdiğine göre, selemde mebiin mislî bir mal olması gerektiği sonucuna varılır. Misli mal olmanın bir gereği de, bu malın taşınabilir olmasıdır. Zira ancak menkul mal misli olabilir. Binaenaleyh bir gayrimenkul seleme konu teşkil edemez.

Selemin konusunu teşkil eden bu misli malın, ferden muayyen bulunmaması, ancak gerek ölçü ile belirtmeğe müsait özelliklerinin (hacim, ağırlık, sayı, uzunluk), gerek niteliğinin ve cins ve nev'inin belirtilmesi, ayrıca teslim zamanı ile yerinin de tesbit edilmiş olması lâzımdır :

(52) Ansay, s. 161; Ali Haydar, s. 642; İA, s. 419; Ed I, s. 95 : «Was verkauft wird, muss eine nicht individuell bezeichnete, aber genau im Kontrakt beschriebene, vertretbare Sache sein». Esasen bu «ferden muayyen olmama» özelliği, selem akdinin konusunu «ayn» olmaktan çıkarır, ona «deyn» mahiyeti verir ve bu özellik dolayısıyla selem akdi istisna akdinden tefrik edilir; zira istisnada konu «ayn» dır (bk. Ansay, s. 164).

(53) Mebi bakımından genel olarak aranması gereken şartlar, meselâ, üzerinde fiilen ve hukuken tasarrufun mümkün olması, müstakil bir varlığa sahip bulunması, haram veya mekruh olmaması gibi (Ed I, s. 611; Tornauw, s. 106; Ansay, s. 80-81), selem akdi bakımından bir özellik arzetmediği için burada üzerinde durulmayacaktır. Umumiyetle bey'i caiz olmayan şeyler, Mecelle'nin 205. - 216. maddelerinde beyan olunmuştur.

(54) Bk. Ansay, s. 82.

(55) Krş. Ansay, s. 82

a) Mebiin cinsi (56)

Mecelle, m. 386'ya göre, «Selemin sıhhatinde mebiin cinsi, meselâ buğday ve piriñç ve hurma diye ... tayin ... olunmak şarttır».

Selemin sıhhat şartlarından birincisi, mebiin cinsinin beyan olunması gerektiğidir. Cins kavramı Mecelle, m. 140'ta tarif edilmiştir: «Cins, şâmil olduğu efradı beyninde garazca tefavütü fahiş olmayan şeydir». Şu halde, bir cinse dahil olan münferid şeyler (ki bunlar birer nev'i teşkil edebilir) arasında fahiş fark bulunmaması gerektir. Cins, nev'a nazaran bir üst kavramdır. Mecelle'de verilen misâle göre (m. 386), buğday, piriñç, hurma v.s. birer cinsi temsil ederler.

Mebiin cinsi konusunda karşılaşılan bir problem, mebiin bölünmesi, başka bir ifadeyle, birden fazla cinsten teşekkül etmesi halinde bunun tesirlerinin ne olacağıdır. Bir kere, böyle bir bölünmeğe mâni bir hüküm yoktur, binaenaleyh müslemün fih'i birden fazla cinsten teşekkül eden bir selem akdi caizdir (57). Öte yandan ortaya çıkan mesele, mebiin birden fazla cinsten olması halinde, semenin de bu cinslerden her birine tekabül eden kısımlarının gösterilmesi gerekip gerekmediğidir. Bu hususta nakledilen bilgiye nazaran, İmamı Âzam bu kısımların belirtilmesi gerektiği, İmameyn ise buna lüzum olmadığı kanaatindedirler (58). Binaenaleyh İmamı Âzam'a göre, «Meselâ bir kimse elli kile buğday için şu elli adet sim mecdiyeden yirmibeş mecdiye ve elli kile arpa için şu elli adet sim mecdiyeden yirmibeş mecdiye verdim demelidir. Hattâ resülmalden hisseleri beyan olunmaz ise selem fâsid olur» (59).

b) Mebiin nev'i

Mecelle m. 386'ya göre, «Selemin sıhhatinde mebi'in ... nev'i meselâ yağmur ile ya saky ile hâsil olan (buğday, piriñç, hurma v.s.) diye ... tayin olunmak şarttır». Nev'i kavramından ne anlaşılacak gerektiği Mecelle'de ayrıca tanzim edilmemiştir. Fıkıh dilin-

(56) Cins, nev'iden daha genel bir kavram olup, fıkıh dilinde «şâmil olduğu efradı beyninde garazca tefavüt-ü fahiş olmayan şey» diye tarif edilir (Mecelle, m. 140). Meselâ, insan kavramı hayvan kavramı karşısında bir cins teşkil eder, kadın ile erkek ise insan cinsinin birer nev'idirler. Fazla bilgi için bk. Bilmen, s. 13 No. 67.

(57) Kırş. Ali Haydar, s. 646.

(58) Ali Haydar, s. 646 - 647.

(59) Ali Haydar, s. 646.

de bu kavrama verilen anlama göre ise, nev'i, bir cinsin farklılık gösteren kategorilerinden herbirinin adıdır ve cinsten daha özeldir (60). Bu tariftten de anlaşılacağı üzere, her cinsin mutlaka nev'ileri bulunmak gerekmez. Sadece cinsten kalan, nev'e kadar inmeyen eşya bulunabilir. Şu halde, nev'i beyanının bir sıhhat şartı olabilmesi için, mebiin nevelerinin mevcut olması, başka bir deyimle, sadece cinsten ibaret bulunmaması şarttır (61). Demek oluyor ki, nev'i bulunmayan eşyanın yalnız cinsinin bildirilmesi yeterlidir.

Mecelle'de belirtildiğine göre (m. 386), buğday, pirinç, hurma v.s. birer cins olup, bunların yağmur ile yetişeni ve sulama ile üretileni, yahut dağda veya ovada yetişeni (62) hep birer nev'i teşkil eder.

c) Mebiin vasfı

Mecelle, m. 381'e göre, «Selem ancak ... sıfatını, meselâ âlâhîğini ya ednalığını tâyin eylemek kaabil olan şeylerde sahih olur» ve gene Mecelle m. 386'ya göre, «Selemin sıhhatinde mebiin ... sıfatı, meselâ âlâ yahut edna diye tayin ... olunmak şarttır».

Müslemünfihin vasfının da bir sıhhat şartı olarak belirtilmesi gerektiği hakkındaki kural fıkıh kitaplarında şu şekilde açıklanmaktadır : Mislî bir mal olan müslemünfih, İslâm hukukunda ayrı değil deyn olarak telâkki edilir (63). Mecelle m. 158'e göre, «Deyn, zimmette sabit olan şeydir» ve «Meselâ, bir kimsenin zimmetinde şu kadar kuruş borcu ve meydanda mevcut olmayan şu kadar kuruş ve meydanda mevcut olan akçenin yahut bir yığın buğdayın kablelifraz bir miktarı muayyeni hep deyn kabilindedir». Müslemünfih deyn olduğuna ve deyn ise ancak miktar ve *vasfı* ile belli olduğuna göre, miktar ve vasfının tâyini kabil olmayan müslemünfih ihtilâfa sebep olacak şekilde meçhul olurdu (64). Binaenaleyh, vasfı tâyin edilmezse, selem akid gayrisahihtir.

(60) Bk. Bilmen, s. 13 Not 67.

(61) Ali Haydar, s. 647.

(62) Ali Haydar, s. 646

(63) Bk. yuk. Not (17).

(64) Ali Haydar, s. 643; Atif Efendi, s. 164.

Müslemünfihın sıfatı, âlâ, edna veya evsat diye tâyin olunabilir. Ancak, bu tâyin yapılırken, müslemünfihın *mislî* bir mal olduğu gözden uzak tutulmamalı ve bu malın ferden muayyen bir hale getirilmemesine dikkat edilmelidir (65). Aksi halde selem akdi sahih olmaz.

d) Mebiin miktarı

Mecelle m. 381'e göre, «Selem ancak miktarını ... tâyin eylemek kabil olan şeylerde sahih olur» ve m. 386'ya göre ise, «Selemin sıhhatinde ... mebi'in ... miktarı beyan olunmak şarttır».

Mebiin miktarını tâyin selem akdinin bir başka sıhhat şartıdır. Müslemünfih her zaman mislî bir mal olduğuna göre, mislî mal kategorisine dahil olan gruplardan (mekiyat, mevzunat, mezruat ve adediyatı mütekaribe) birine girecek demektir. İşte, miktarın tayini de, her grup için esas olan ölçü birimine göre yapılır. Bunlar, Mecelle m. 382-385'te tek tek sayılmıştır :

— Mekiylat

Mekiylat yahut «Keylî ve mekil, keyl ile ölçülen şey» demektir (Mecelle, m. 133). Keyl yahut kile bir hububat ölçüsüdür. Mecelle metninde belirtilmemiş olmasına rağmen, kile ile ölçülebilen şeylerin, ezcümle hububatın, vezin ile de ölçülebilmesi gerekir (66). Öte yandan adediyatı mütekaribe de kile ile ölçülebilir (Mecelle, m. 383).

Fıkıh kitaplarında ölçü birimi üzerinde de durulmaktadır. Bir kere ölçek resmen tanınmış olacaktır. Taraflar arasında hususî su-

(65) Bu hususta Ali Haydar şu ilgi çekici örneği verir : «Beyanı sıfat zımında bir karyeye nisbet olundukta, sıhhatı seleme mâni olmaz. Yani müslemünfihın karyeye nisbeti tayini mekân husulü için olmayıp, belki o karyede meselâ âlâ buğday hasil olmakla müslemünfihın sıfatını yani meselâ âlâhığını beyan için olursa akdi selemin sıhhatine mâni değildir. Ama bir karyeyi muayyeneye nisbet beyanı sıfat için olmayıp mezkûr karyenin buğdayından verilme için olunca akdi selem sahih değildir. Yani muayyen bir köyün buğdayından ya muayyen bir ağacın hurmasından tediye olunmak şartıyla akdi selem sahih olmaz. Zira o karyenin buğdayına ya o ağacın hurmasına âfet ârız olup da teslimi mümkün olmamak muhtemeldir. Nitekim muayyen koyunların yününde selem sahih olmadığı gibi» (s. 647).

(66) Ali Haydar, s. 644 : «... mekiylatın veznile ve mevzuatın keyl ile tayini dahi sahihtir»; Bilmen, s. 123.

rette kararlaştırılmış bir ölçek «mikyası âmme» den inhiraf ettiği takdirde selem sahih olmaz (67). Ayrıca, ölçü aletinin sabit olması, daralıp genişlemeye müsait bulunmaması şarttır (68).

— Mevzunat

Mevzunat, başka bir deyimle «Vezni ve mevzûn, tartılan şey» demektir (Mecelle, m. 134). Mevzunatın mikdarı vezin ile tayin olunur (Mecelle, m. 382).

Tartı, diğer ölçü tarzlarına (kile ile ölçme, sayı ile sayma) göre daha genel olduğundan, mekiylat (69) ve adedyatı mütekaribe de (Mecelle, m. 383) vezin ile ölçülebilir. Ezcümle, hububat kile ile, kâğıt sayı ile ölçülebildiği gibi, her ikisi de vezin ile ölçülebilecektir.

Mevzunatta selem yapılabilir derken, bunların herşeyden önce mishı mal vasfını taşımaları gerektiğini hatırdan çıkarmamalıdır. Yoksa, her tartılan şeyde selem caiz demek değildir. Meselâ, «alelulum hayvanatta» selem caiz olmaz (70). Bununla beraber taze ve tuzlanmış balıklar hakkında veznen selem akdi yapılabilir (71). Görülüyor ki; hangi şeylerde selem caiz olacağı tamamen kazuist bir metodla tayin edilmiştir (72). Meseîâ, karpuz, kabak, ayva ve nar gibi şeyler kıyemiyattan sayılmış ve bunlarda selem caiz olmayacağına hükmedilmiştir (73). Buna mukabil, yağ, bal, safran, misk, amber, bakır, fındık, kömür, saman, et, odun, kâğıt, kahve ve tuzda selem caizdir (74). «Pekmez envaında selem caiz olmaz (Behçe Fetvası)» (75).

Gene mevzunattan sayılan nakdeynde de selem sahih olmaz (76). «Nakud, nakdin cemi olup altın ve gümüşten ibarettir» (Mecelle, m. 130). Nakid üzerinde selem yapılamıyacağı şu şekilde izah

(67) Ali Haydar, s. 647.

(68) Ali Haydar, s. 647.

(69) Bk. yuk. Not (66).

(70) Ali Haydar, s. 643; Bilmen, s. 122; Ansay, s. 161; Tornauw, bu kaidenin sadece canlı hayvanlar hakkında olmak üzere Hanefi mezhebinde cari olduğunu, Şafii ve Şii mezheplerinin buna cevaz verdiğini belirtir (s. 103).

(71) Bilmen, s. 123.

(72) Ansay, s. 161.

(73) Ali Haydar, s. 643.

(74) Ali Haydar, s. 643; Ansay, s. 161 Not 324.

(75) Ansay, s. 161 Not 324.

(76) Ali Haydar, s. 643; Atif Bey, s. 164; Ansay, s. 161.

edilmektedir : Nakid mukabilinde nakdin satımı «bey-i sarf» (Mecelle, m. 121) teşkil edip, bunda mebi ve semenin hazır olan âkidler tarafından karşılıklı olarak kabz edilmesi şarttır; halbuki selemde mebi, yani müsemünfih, mevcut olmayıp müeccel bulunduğundan, buna imkân yoktur (77).

— Mezruat

Mezruat, yahut «Zer'i ve mezru, arşın ile ölçülen şey» (Mecelle, m. 136) demektir. Mezruatın mikdarı zira' ile tayin olunur (Mecelle, m. 383). Ölçü birimi olan arşın hakkında, yukarıda kile için söylenenler caridir (78).

Uzunluk ölçüsü üç boyutun tesbitinde kullanılır. «Bez ve çuha emsali ziraiyyatın tul ve arzı ve rikkati ve neden mamûl ve nerenin işi olduğu tayin olunmak lâzımdır» (Mecelle, m. 385). Görülüyor ki, Mecelle'de özellikle kumaş üzerinde durulmuştur. Hattâ kumaşın ipekli olması halinde, bütün boyutlarının tayininden başka ağırlığının dahi zikredilmesi gerektiği ileri sürülmüştür (79) ki, bu husus vasıf tayinine girer.

— Adediyatı mütekaribe

Mecelle m. 147'ye göre «Adediyatı mütekaribe, âhad ve efradı beyninde kıymetçe tefavüt olmayan madudattır ki, hep misliyatandır». «Adediyatı mütekaribenin tayini mikdarı sayı ile olduğu gibi, keyl ve vezin ile dahi olur» (Mecelle, m. 383).

Adediyatı mütekaribe adı verilen eşya kategorisi, adediyatı mütefavitenin (Mecelle, m. 148) karşısı olup, dolayısıyla kıyemiyatın (Mecelle, m. 146) da dışında kalır.

Adediyatı mütekaribe, ceviz, yumurta v.s. gibi tabii ürünlerden olduğu takdirde (nev'i ve vasfı belli oldukça) sadece sayılmakla belirtilmiş olurlar. Ancak, tuğla, kerpiç v.s. gibi sun'i mamüllerin sayılabilmeleri için birimin belli olması lâzımdır. Nitekim, Mecelle, m. 384'e göre, «Tuğla ve kerpiç gibi adediyatın kalıpları muayyen ve malûm olmak lâzımdır». Bu kalıpların üç boyutu, resmî ölçü birimlerine nisbetle belirtilir (80). Ancak, belli bir bölgede, belli

(77) Atif Bey, s. 164.

(78) Bk. yuk. Not (67).

(79) Ali Haydar, s. 645.

(80) Ali Haydar, s. 645.

ve tek bir kalıp kullanılmamakta ise, bunun ayrıca tayinine lüzum yoktur (81).

Adediyatı mütekaribe kategorisine giren bütün malların miktarı sayıdan başka bir vasıtayla, ezcümle kile ile ölçülerek veya tartılarak da tayin olunabilir (Mecelle, m. 383); meselâ ceviz, yumurta ve kâğıtta kabul edildiği gibi (82).

e) Mebiin teslim zamanı (ecel)

Selem akdi, «*müecceli muaccele satmak*» (Mecelle, m. 123) olduğuna göre, mebi (müslemünfi) için bir ecel tayini tabiidir (83). Ancak, Şâfiî mezhebinde teslim zamanının tayininin selem akdi için bir sıhhat şartı teşkil etmediği kanaati hâkimdir (84). Bu mezhebe göre, âkitte ecel tayin edilmemiş ise, teslimin derhal yapılması talep edilebilir (85). Diğer mezheplere göre ise, kısa da olsa bir ecelin tesbiti, selem için şarttır (86). Nihayet Mecelle'de de aynı kanaat hâkimdir. Nitekim, «*Selem için sıhhatinde... mebiin zaman ve mekân-ı teslimi beyan olunmak şarttır*» (Mecelle, m. 386). Binaenaleyh, Mecelle'de tanzim edilen pozitif hukuk bakımından, ecelin sıhhat şartı teşkil ettiği şüpheden uzaktır. Hatta ecel tayini, selem akdinin o derece ayırıcı bir vasfıdır ki, bazı hallerde ecele izafe edilen istisna akdi bu yüzden selem mahiyetini iktisap eder (Mecelle, m. 389) (87).

Ecelin uzunluğu hakkında Mecelle'de bir hüküm mevcut değildir. Doktrinde belirtildiğine göre (88), ecel asgari bir ay olmalıdır. Ecelin azami uzunluğu hakkında bir hüküm veya kanaat da

(81) Ali Haydar, s. 645.

(82) Ali Haydar, s. 645; Atıf Bey, s. 165

(83) «*Ecel... bazı hukukî işlerin bünyesinde, mahiyetinde dahildir. Meselâ, ...selemdeki ecel... gibi*» (Ansay, s. 48). Kaideten bey'i gibi, mülkiyeti ihdas edici, temlikî muamelelerde ecele izafe caiz olmaz (Ansay, s. 48); halbuki selem bu kaidenin bir istisnasını teşkil eder.

(84) Ed I. Bd. IV. s. 95; İA, s. 419.

(85) Ed I. Bd. IV. s. 95; İA, s. 419.

(86) Ed I. Bd. IV. s. 95; İA, s. 419; Ali Haydar : «*... peşin olmak üzere selem akdi caiz değildir*» (s. 648).

(87) Bk. Ansay, s. 164 - 165; Bilmen, s. 128.

(88) Ansay, s. 160; Ali Haydar, s. 648; Bilmen, s. 124.

mevcut değildir (89). Ancak, her hal ü kârda malûm olmak lâzımdır (90).

Mebii tamamı bir defada değil de birkaç taksitte teslim edilecekse, her teslim için ayrı bir ecel tayini mümkündür (91). «Meselâ, yirmibeş kile bir ay ve elli kile beş ay ve on kile altı ay tamamında teslim olunmak üzere akdi selem olunabilir» (92).

Müslümünileyhin mebiî teslim borcu, ecelin hulûlünde muacceliyet kesbedeceğinden, rabbüsselem, mebiin teslimini ecelin devamı boyunca kaideten isteyemez (93). Bu kaidenin istisnaları, borçlunun yani müslümünileyhin iflâsının istenmesi (94) ve ölümüdür (95). Bu iki halde de ecel batıl olup, borç muacceliyet kesbeder. İflâs halinde, alacaklıların hâkime müracaatı üzerine, hâkim borçluyu hacr altına alır, mallarını sattırarak alacaklılar arasında taksim eder (Mecelle, m. 998-999). Borçlunun ölümü halinde, alacak terekesinden tahsil olunur (96).

Buna mukabil, ecel devam ederken alacaklının yani rabbüsselemin iflâsı veya ölümü alacak üzerinde bir tesir icra etmez, alacağın talep edilmesi ancak ecelin hitamında mümkün olur (97).

Ecelin hitamında borçlu borcunu ifadan imtina ederse, alacaklının hâkime müracaatı üzerine hacr altına alınır, ödemesi için hapisle tazyik edilir, gene de ödemezse, malları hâkim tarafından sattırılarak alacaklı tatmin edilir (Mecelle, m. 998-999) (98).

f) Mebiin teslim mekânı

Mecelle, m. 386'ya göre, «Selemin sıhhatinde ... mebi'in ... mekân-ı teslimi beyan olunmak şarttır».

(89) «Ecelin mikdarında, yani rabbüsselem ecel meselâ bir ay idi ve müslümünileyh iki ay idi diye ihtilâf etseler herhangi ikamei beyyine eder ise kabul ve anıla amel olunur. Hiçbirisi beyyine ikame edemez ise, söz, maalyemin rabbüsselemindir. İkisi de beyyine ikame eder ise, müslümünileyhin beyyinesi tercih olunur» (Ali Haydar, s. 649).

(90) Ansay, s. 48; Tornauw, s. 106.

(91) Ali Haydar, s. 648; Ansay, s. 160.

(92) Ali Haydar, s. 648.

(93) Tornauw, s. 104.

(94) Tornauw, s. 104'te hernekadar «aciz hali» nden bahsederse de, bunun İslâm hukuku anlamında iflâs olması gerekir. Krş. Ansay, s. 61, 306 - 307 ve Mecelle, m. 998 - 1002.

(95) Ali Haydar, s. 648; Atıf Bey, s. 167; Ansay, s. 161; Bilmen, s. 124.

(96) Atıf Bey, s. 167; Ali Haydar, s. 648; Ansay, s. 161; Bilmen, s. 124.

(97) Ali Haydar, s. 649; Atıf Bey, s. 167.

(98) Ansay, s. 306 - 307 ve 61.

Teslim mahallinin belirtilmesinin bir sıhhat şartı olduğu Mecelle'de açıkça ifade edilmiş olmakla beraber, bu kuraldan ayrılan çözüm yollarına rastlanmaktadır. Bir kere, genel olarak İslâm hukuku bakımından, Tornauw, teslim mahallinin mukavele ile tesbit edilebileceğinden bahseder (99). Öte yandan, İmameyn'e göre de, teslim edilecek mekânın tayininin şart olmadığı ileri sürülür (100). Mecelle hukuku bakımından ise, Ali Haydar (101), mekân tayininin bir sıhhat şartı olduğunu kabul etmekle beraber, «Ama mebi, misk, kâfur ya ufacık inciler olmak misillü hamli müevvenete muhtaç değil ise, mekânı teslim beyan olunmak şart değildir» der. Görülüyor ki, Mecelle'de bir sıhhat şartı mertebesine yükseltilen bu kural, genel olarak İslâm hukuku yönünden aynı önemi haiz değildir.

Teslim mahallinin tesbit edilmediği hallerde, teslimin nerede yapılacağı hakkında da doktrinde iki fikir ileri sürülmüştür. Ali Haydar'a göre, bu takdirde bayi, dilediği yerde teslimde bulunabilir (102). Bilmen'e göre ise, «Teslim mekânı tayin edilmemiş olunca, teslim için mekânı akd taayyün etmiş olur. Çünkü orası mevzii iltizamdır» (103).

Teslim yeri olarak bir şehir belirtilmişse, teslim, bu şehrin herhangi bir mahallesinde yapılabilir; ancak büyük olup da, nahiyeleri bir fersahı bulduğu takdirde, teslimin hangi nahiyede yapılacağına ayrıca belirtilmesi gereklidir (104).

Teslimin gerektirdiği masraflar kaideten satıcıya (müslümün-fih) aittir (Mecelle, m. 289).

g) Mebiin makdurüttahsil olması

Bu şart, Mecelle metninde mevcut olmamakla beraber, doktrinde kabul edilmiş bulunmaktadır (105).

Müslümünfih'in makdurüttahsil, yani kabili tahsil olması demek, teslim zamanı (ecel) esnasında «esvak» da yani piyasada mev-

(99) Tornauw, s. 105; İslâm Ansiklopedisi'nde ise «Teslimatın yapılması icap eden yer de açık olarak tayin edilmelidir» denilmektedir (s. 419).

(100) Bilmen, s. 122.

(101) Ali Haydar, s. 646; Bilmen, s. 122.

(102) Ali Haydar, s. 646.

(103) Bilmen, s. 122.

(104) Ali Haydar, s. 649.

(105) Bilmen, s. 122; Ali Haydar, s. 642, 644, 646; Tornauw, s. 105.

cut bulunması demektir (106). Bu «müddet içinde bazan bulunup bazan bulunmayan şeyler hakkında selem akdedilemez» (107). Başka bir ifadeyle, müsemünfih, selem akdinin in'ikadından ecelin hulûlüne kadarki müddetin tamamında piyasada misli mevcut bir mal olmalıdır (108). Binaenaleyh :

- akdin in'ikadı anında mevcut, ecelin hulûlünde mevcut olmayan,
- akdin in'ikadı anında mevcut olmayıp, ecelin hulûlünde mevcut olan,
- hem akdin in'ikadı anında hem de ecelin hulûlünde mevcut bulunmakla beraber, aradaki zamanda bulunmayan,
- veya aradaki zamanda bulunup da, akdin in'ikadı ve ecelin hulûlü anlarında bulunmayan ve nihayet,
- bu sayılan zamanların hiçbirinde mevcut bulunmayan, mallar hakkında selem akdi caiz olmaz (109).

Zaman itibariyle bulunup bulunmama keyfiyeti yer itibariyle sınırlıdır. Nitekim, bahsedilen zaman esnasında bir malın her tarafta birden mevcut olması gerekmez; selem akdedildiği yerde (109) piyasasında mevcut olması yeterlidir.

B) Semen bakımından sıhhat şartları

Semen bakımından Mecelle'de öngörülen sıhhat şartları ikidir :

- semenin miktarının beyanı (m. 386) ve,
- semenin meclisi akidde teslimi (m. 387).

Mebi bakımından pek çok şartın aranmasına mukabil semende sadece iki şartla yetinilmiş olmasının sebebi, herhalde mebiin

(106) Bilmen, s. 122.

(107) Bilmen, s. 122.

(108) Ali Haydar, s. 642.

(109) Ali Haydar, s. 644 : «... selem akdinin eceli hulûl edip, ol veçhile rabbüselem müsemünfihe kesbi istihkak etmiş iken, müsemünfih rabbüseleme teslim olunmadan münkati olsa, rabbüselem muhayyerdir. Dilerse, müsemünfih mevcut oluncaya kadar bekler, dilerse akdi selemi biffesih, resûlmali müsemünileyhten istirdat eyler».

müeccel, semenin ise muaccel oluşunda aranmalıdır. Zira, alıcı durumunda olan rabbüsselem bizzat teşhis etmediği bir malı hem de bedelini peşin olarak ödemek suretiyle satın almaktadır (110). O halde bu malın, yani mebiin, sıkı sıkıya tarif ve tayin edilmesi ta-biidir. Halbuki semen zaten akdin in'ikadı anında mevcut olup, satıcı tarafından görülüp, icabında muayene edildiğine ve aynı anda teslim de edildiğine göre, ayrıca mufassal şekilde tayinine lüzum yoktur. İşte bu sebeptendir ki, misli mevcut olmayan, ferden tayin edilebilen ve bu bakımdan mebi olamayan şeyler, resülmali selem olabilirler. Meselâ hayvanlar ve mekiylat, mevzunat, mezruat ve adediyatı mütekaribe dışında kalan şeyler dahi semen olabilirler (111).

Mecelle'de sadece yukarıda belirtilen iki şart öngörülmüş olmakla beraber, doktrin bunlara diğer bazı şartları ilâve etmektedir; ezcümle, resülmalin cins, nev'i ve vafının da tayin olunması (112) gibi. Hattâ semen, taşınması güçlük arzeden şeylerden ise, teslim yerinin dahi belirtilmesi gerektiğini ileri sürenler vardır (113).

Bir kere, semenin akdin in'ikadı anında ve taraflar birbirinden ayrılmadan önce teslimi şart olduğuna göre (Mecelle, m. 387), teslim yerinin ayrıca belirtilmesi zaittir kanaatindeyim. Zira teslim yeri ayrıca belirtilmiş olmakla, teslim, akdin yapıldığı yerden başka bir yerde ve in'ikad anından daha sonraki bir zamanda yapılacak demektir ki, bu arada taraflar muhtemelen birbirinden ayrılmış olacaktırlar. Hal böyle olunca da «meclisi akidde teslim» şartı gerçekleşmiş olmaz. Ancak, taraflar teslimin yapılacağı bu yere birlikte gittikleri takdirde ki, sıhhat şartına hâlel gelmez. Bu takdirde ise teslim yerinin ayrıca tesbitine zaten lüzum kalmaz.

Gelelim, cins, nev'i ve vasıf gibi diğer hususların tayini gerektiği fikrine. Bunların belirtilmesi, ileride bir ihtilâf vukuunda ve özellikle, müslemünileyhin müslemünfihi teslim edemeyip, daha evvel almış olduğu rabbüsselemi (aynen veya mislen) iade etmesi halinde önem kazanır. Bu takdirde, vaktiyle neyin rabbüsselem olarak verildiğinin bilinmesinde fayda vardır. Ancak, Mecelle metninde bu husus bir sıhhat şartı olarak zikredilmiş bulunmadığına gö-

(110) Krş. Ed I. Bd. I, s. 611.

(111) Bk. Bilmen, s. 123.

(112) Ali Haydar, s. 648; Bilmen, s. 121.

(113) Atuf Bey, s. 167; Aksi fikir için bk. Ali Haydar, s. 650.

re, bunu sıhhat şartı olarak kabul etmek imkânsızdır kanaatindeyim.

Bu kısa açıklamadan sonra, rabbüsselem hakkında Mecelle'de öngörülen sıhhat şartlarının incelenmesine geçebiliriz.

a) Semen in miktarı

Mecelle m. 386'ya göre, «Selemin sıhhatinde ... semenin miktarı ... beyan olunmak şarttır».

Mikdar tayini her cins eşya için kendine has ölçü birimiyle olmak lâzımgelir.

Doktrinde belirtildiğine göre, miktarın beyanı, semenin misli-yattan olması ve akdın, semenin miktarına taallük etmesi halinde şarttır (114). Mikdar tayin etmeyip hazır bulunan semene sadece işaret etmek kâfi değildir (115). Doktrinde, misliyat dışında kalan şeylere, ezcümle hayvanlar ve adediyatı mütefavite gibi kıyemiyata sadece işaretle iktifa edilebileceği belirtilmekle beraber (116), bunların da miktarının açıkça belirtilmesi gerektiği kanaatindeyim.

b) Semen in meclisi akidde teslimi

Mecelle m. 387'ye göre, «Sıhhatı selemin bakasında, semenin meclisi akidde teslimi şarttır. Ve âkideyn kabletleslim iftirak ederlerse akdi selem münfesih olur».

Mecelle'deki bu ifade tarzından, sanki «semenin meclisi akidde teslimi» nin bir «sıhhat şartı» değil de selemin «sahih olarak bakasının bir şartı» nı teşkil ettiği mânası çıkmaktadır. Nitekim

(114) Ali Haydar, s. 648: «Akdin semenin miktarına taallük eylemesi, eczayı müsemünfih eczayı semene münkasım, yani meselâ nısf nısf ve rubû ruba ve hakezaya mukabil olmak ile olur ki, bu da semenin misli olmasıdır»; Atif Bey, s. 167.

(115) Atif Bey, s. 167; Ali Haydar, s. 648; İmamı Âzam'ın bu fikrine mukabil İmamı Meyn'e göre sadece işaret kâfidir (Ali Haydar, s. 648).

(116) Ali Haydar, s. 648; Atif Bey, s. 167; Hele bir yandan, Mecelle'de yer verilmiş olmasına rağmen, cins, nev'i ve vasıf beyanının şart olduğunu ileri sürüp (Ali Haydar, s. 648), öte yandan, «Meselâ bir kimse yüz kile buğday için şu bir top basmayı selem verdim dese de, o top basma kaç zira olduğu malûm olmasa bile selem sahih olur» demek (Ali Haydar, s. 648) tezat teşkil eder kanaatindeyim.

bu fikri savunan müellifler mevcuttur (117). Halbuki burada, sıhhat şartı ile sıhhatın bakası şartı diye bir ayırım yapmak hukuk tekniği bakımından yersizdir. Zira böyle bir ayırım yapılacak olursa, sıhhat şartlarının hepsinin birden mevcudiyeti halinde akid sahih olacak, fakat bu sıhhatın bakası âdetâ bir şarta bağlanmış olacaktır. Bu şartın gerçekleşmemesi halinde ise, daha önce sahih olduğu kabul edilen akid, sahih olmaktan çıkacaktır. Sadece bu açıklama bile, «sıhhatın bakası şartı» olduğu iddia edilen bu şartın da hukukî mahiyeti itibariyle bir sıhhat şartından başka birşey olmadığını göstermeğe yeter. Kaldı ki, müecceli muaccelé satmak demek olan selem akdi bakımından, semenin peşin verilmesi, başka bir ifadye, «semenin meclisi akidde teslimi» akdin tarifine dahil bir unsurdur; aynı zamanda selem bir kredi müessesesi olmasının gereklerindedir. Nitekim doktrinde de, bunun alelade bir sıhhat şartı olduğu kabul edilmektedir (118).

Bu sıhhat şartının mevcudiyeti için semenin meclisi akidde teslimi gerektir. Yani semen, her iki âkidin huzuruyla meydana gelen meclisin devamı süresince teslim edilecektir. Fıkıhta bu meclisin tamamen fizikî anlamda bir birlikte bulunma hali olarak anlaşıldığı görülmektedir. Nitekim, «İftirak bilebdan : birisi diğerin gözünden gaip olmak ile hasıl olur. Bu cihetle âkıdeyn ebdan iftirak etmeyip belki birkaç fersah ya daha ziyade beraber yürüdüklerinden sonra kabzı semen bulunsa yine selem sahih olur, yürümek zarar vermez. Nitekim akdi selem ettiklerinden sonra rabbüselem, resülmali tedarik etmek için hanesine girdikte müslemünileyhin gözünden gaip olur ise selem münfesih olur. Amma gaip olmaz ise münfesih olmaz» (119). Öte yandan, meclisin süresinin devamına fizikî beraberliğin tek başına yeterli olmadığı tesbit edilmektedir : «Ve bir de badı akdi selem tarafeyn ya yalnız birisi ol mecliste yatarak ya yaslanarak uyusa, iftirak addolunur. Ama oturdukları halde uyumak iftirak addolunmaz» (120).

(117) Meselâ : Atıf Bey, s. 167 : «Semenin, yani resülmali selemın meclisi akidde teslimi, akdi selemın sıhhatinin şartı olmayıp, belki sahih olarak bakasının şartıdır»; Bilmen, s. 121'de selemın sıhhat şartlarını sayarken, «Resülmal nukud kabilinden olsun olmasının meclisi akidde müslemünileyhe teslim edilmemelidir» demektedir. Ancak, bunun bir baskı hatası olduğu aşikârdır. Doğrusu «edilmelidir» olacaktır.

(118) Ali Haydar, s. 646, 649 vd.; Bilmen, s. 121.

(119) Ali Haydar, s. 650.

(120) Ali Haydar, s. 650.

Semenin meclisi akidde verilmesi, yani teslim keyfiyetinden, semenin kendisi hakkında da bazı şartlar çıkarmak kabildir. Nitekim, fizikî bir teslimin mümkün olması için, semenin *deyn* değil *ayn* olması şarttır. Bu bakımdan, meselâ rabbüsselem, borçlusu bulunan bir kimseye, o kimsedeki alacağını semen olarak veremez (121). Zira bu alacak borçlunun zimmetinde bulunmaktadır, bir *deyn*'dir. Binaenaleyh, meclisi akidde teslimi imkânsızdır. Resûlmal kısmen ayn, kısmen deyn ise, selem akdi ancak ayn kısmı için sahîh olup, diğer kısmı batıldır (122).

§ 3. SELEM AKDİNİN HÜKÜM VE NETİCELERİ

Selem akdi, satım akdinin bir nev'i olduğuna göre, hükümleri de esas itibariyle onunkinin aynıdır. Selem'in hükmü, genel anlamda satım akdinde olduğu gibi, mülkiyetin teessüsüdür (Mecelle, m. 369) (123). Yani müsemünfih üzerinde rabbüsselem ve resûlmalî selem üzerinde de müsemünileyh'in mülkiyet hakkı teessüs edecektir. Genel anlamda satım akdi icap ve kabul ile mün'akid olur (Mecelle, m. 167) ve «Bey-i mün'akidin hükmü mülkiyettir; yani müşterinin mebie, bâyiin semene mâlik olmasıdır» (Mecelle, m. 369) (124). Şu halde mülkiyetin intikali, akdin in'ikadı ile aynı anda olmaktadır (125). Görüldüğü üzere, İslâm hukukunda teslim den önce mülkiyet intikal etmektedir.

Selem akdinin özelliği gereğince, müsemünfihin teslimi bir ecel sonunda vuku bulmakla beraber, akdin in'ikadı anında rabbüsselem müsemünfih üzerindeki mülkiyet hakkını iktisap eder. Müsemünileyh ise, resûlmalî selem üzerindeki mülkiyeti gene akdin in'ikadı anında iktisap etmekle beraber, selem akdinin özelliği icabı, aynı anda zaten tesellüm de etmiş olur (Mecelle, m. 387).

Teslim, görüldüğü gibi, mülkiyetin intikalinde bir rol oynamaktadır. Teslimin rolü, mebi ve semen üzerinde tasarruff muamelede bulunduğu takdirde kendini gösterir. Nitekim, konusu mevcut olmayan âkit yapılamıyacağına göre, müsemünileyh, kabzemiş olmadıkça müsemünfih üzerinde bir tasarruf muamelesinde

(121) Ali Haydar, s. 650.

(122) Ali Haydar, s. 650.

(123) Ansay, s. 151; Bilmen, s. 121.

(124) Bk. Ansay, s. 151.

(125) Ansay, s. 155.

bulunamaz ve bir akit yapamaz (126). Bu türlü muamelelerde bulunabilmeleri için, daha önce teslim etmiş olmaları şarttır.

Rabbüsselem ile müsemünileyhin karşılıklı hak ve borçları, esas itibariyle satım akdinde alıcı ve satıcının hak ve borçlarının aynıdır. Binaenaleyh bu hususta selem akdinin özelliklerine aykırı düşmedikçe satım akdi hakkındaki genel hükümler uygulanır.

Rabbüsselemin borcu, resülmali selemi meclisi akidde teslim etmek, hakları ise, ecelin hulûlünde yahut müsemünileyhin daha önce iflâs veya ölümü halinde müsemünfihi talep ve ayıp halinde akdi feshetmektir (127).

Müsemünileyh de, resülmali selemi talep hakkını haiz olup, borçları, ecelin hulûlünde belli cins, nev'i, vasıf ve miktardaki müsemünfihi belli mekânda teslim etmek ve ayıp halinde rabbüsselem tarafından kaideten akdin feshine ve istisnaen semenin tenziline rıza göstermektir.

KISALTMALAR

aş.	aşağıda
Bd.	Band
bk.	bakınız
krş.	karşılaştırınız
m.	madde
s.	sayfa
v.d.	ve devamı
yuk.	yukarıda

(126) Bk. Bilmen, s. 121.

(127) Tafsilât için bk. yuk. § 1, 1, C.

BİBLİYOGRAFYA (*)

- Ali Efendi** : El Cild-ül Evvel-i Min Fetvavi Ali Efendi, İstanbul 1266 (Ali Efendi)
- Ali Haydar (Hoca Emin Efendi zade)** : Dürrül Hükkâm-ı Şerh-i Mecelle-i Ahkâm, Şerh-ül Kavaid-i Külliye, İstanbul 1330 (Ali Haydar)
- Ansay, S. Ş.** : Hukuk Tarihinde İslâm Hukuku, Ankara 1958 (Ansay)
- Atıf Bey** : Mecellei Ahkâmı Adliyyeden Kavaid-i Külliye Şerhi, İstanbul 1327 (Atıf Bey)
- Berki, Ş. - Hâmîdî, H.** : İslâm Hususî Hukukunun Ana Prensipleri, «Kur'an'da Hukuk», Ankara 1962 (Berki)
- Bilmen, Ömer Nasuhî** : «Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye» Kamusu, Beşinci Cilt, İstanbul 1952 (Bilmen)
- Devellioğlu, Ferit** : Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara 1962 (Lûgat)
- Enzyklopaedie des Islam**, geographisches, ethnographisches und biographisches Wörterbuch der muhammedanischen Völker, Bd. IV (S-Z), herausgegeben von M. Th. Houtsma, A. J. Wensinck, W. Heffening, H. A. R. Gibb und E. Lévi - Provençal, Leiden - Leipzig 1934 (Edl)
- İslâm Ansiklopedisi**, 105. Cüz (Selçuklular - Semâ), İstanbul 1965 (İA)
- Juynboll, W.** : Handbuch des Islâmischen Gesetzes nach der Lehre der schâfi'itischen Schule nebst einer allgemeinen Einleitung, Leipzig 1910 (Juynboll)
- Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye)**, Metni kontrol eden ve lûgatçeyi hazırlayan : Ali Hîmmet Berki, Ankara 1959 (Mecelle)
- Tornauw, Nicolaus** : Das moslemische Recht aus den Quellen dargestellt, Leipzig 1855 (Tornauw)
- Türk Hukuk Lûgatı**, Ankara 1944 (THL)
- Üçok, Coşkun** : Türk Hukuk Tarihi Dersleri, Üçüncü bası, Ankara (Üçok)

(*) Metinde geçen bibliyografik kısaltmalar parantez içinde gösterilmiştir.